

สุวรรณภูมิ : วิเคราะห์มิติทางความเชื่อและศาสนา

Suwannaphum : An Analysis of Belief and Religious Dimension

มานพ นักการเรียน¹

Manop Nakkanrian

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

บานชื่น นักการเรียน²

Banchuen Nakkanrian

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

ฉัฐสุภางค์ สารมาศ³

Chatsuphang Saramart

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

(Received 25/01/2021, Revised 3/03/2021, Accepted 12/03/2021)

บทคัดย่อ

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนซึ่งรู้จักกันแพร่หลายในหมู่ชาวอินเดีย ชาวลังกา ชาวจีน และชาวตะวันตก ซึ่งแต่ละชาติเรียกชื่อดินแดนแห่งนี้แตกต่างกันออกไป แต่ล้วนมีความหมายเช่นเดียวกันว่าเป็น “แผ่นดินทอง” ซึ่งหมายถึง “ดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์” ในพุทธศตวรรษที่ 3 สุวรรณภูมิเป็นดินแดนที่มีการเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา สายที่ 8 นำโดยพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้นำคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอารยธรรมทางปัญญาที่มีคุณค่าควรแก่การนำไปปฏิบัติ เป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่คนพื้นเมือง ทำให้เกิดการผสมผสานดัดแปลงทั้งความเชื่อดั้งเดิม ศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาให้กลมกลืนกัน

คำสำคัญ : สุวรรณภูมิ, อารยธรรมทางปัญญา, การผสมผสานดัดแปลง

Abstract

Suwannaphum was a land known to the Indians, Lankans, Chinese and Western peoples, each of which called it a different name. But, it had the same meaning as “golden land” which implies for “fertile land”. In the 3rd century, Suwannaphum was a land where Buddhism was spreading at the 8th line, led by Phrasonathera and Phra uttarathara. They have brought the teaching of Buddhism which was an intellectual civilization worthy of implementation as an alternative to the local people. It resulted in modified mix of traditional beliefs, Brahmanism and Buddhism.

Keywords : Suwannaphum, Intellectual Civilization, Modified Mix

¹ อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, E-mail : mnakkarreiy@gmail.com

² อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, E-mail : banchuennakkanrian@gmail.com

³ อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, E-mail : banchuennakkanrian@gmail.com

1. บทนำ

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนซึ่งรับรู้กันโดยทั่วไปในโลกยุคโบราณ โดยตั้งอยู่ระหว่างจีนและอินเดีย ในฐานะเป็นสะพานเชื่อมโลก เต็มไปด้วยของดีมีค่าหายาก เช่น ทองคำ เงิน หินมีค่า แร่โลหะบางชนิด ไม้หอม เป็นชุมทางการค้าสำคัญของโลก ซึ่งสินค้าที่คนในดินแดนสุวรรณภูมิต้องการ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ เช่น มีด พริก หอก ภาชนะต่าง ๆ เช่น ตะเกียง หม้อ ชัน พาน ฯลฯ ตลอดจนเสื้อผ้า รูปเคารพทางศาสนา เครื่องประดับ เช่น ลูกปัด และอื่น ๆ เป็นดินแดนที่มีการแลกเปลี่ยนวิทยาการและเทคโนโลยี เป็นแหล่งผลิตผลจากป่า เช่น งาช้าง นอแรด หนังสัตว์ต่าง ๆ และผลิตผลทางการเกษตร เช่น ข้าว และเป็นอีกหนึ่งอารยธรรมของโลก ซึ่งนอกเหนือไปจากจีนและอินเดีย

สุวรรณภูมิเป็นชื่อเรียกดินแดนที่มีการกล่าวถึงในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนมากปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาชาดก แต่มีปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ ด้วย และทั้งปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ ทั้งของชาวอินเดีย ชาวลังกา ชาวตะวันตก ชาวอาหรับ และชาวจีน มานานนับพันปี ซึ่งแต่ละชาติเรียกชื่อดินแดนแห่งนี้แตกต่างกันออกไป แต่ก็ล้วนมีความหมายไปในทางเดียวกันว่าเป็น “แผ่นดินทอง” บทความนี้ ศึกษาสุวรรณภูมิในมิติทางความเชื่อและศาสนา โดยเชื่อมโยงกับประเด็นต่าง ๆ คือ สถานที่ตั้งของสุวรรณภูมิ สุวรรณภูมิในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิในพุทธศตวรรษที่ 3 และเนื้อหาสาระของพระสูตรที่คณะพระสมณทูตทั้ง 9 สาย ได้เลือกนำมาแสดงแก่คนพื้นเมือง

2. สถานที่ตั้งของสุวรรณภูมิ

สุวรรณภูมิเป็นชื่อดินแดนซึ่งปรากฏอยู่ในหลักฐานต่าง ๆ มานานนับพันปี แต่ละชาติเรียกชื่อดินแดนแห่งนี้แตกต่างกันออกไป แต่ล้วนมีความหมายเช่นเดียวกันว่าเป็น “แผ่นดินทอง” ซึ่งหมายถึง “ดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์” เป็นดินแดนซึ่งเต็มไปด้วยของดีมีค่าหายาก แหล่งผลิตผลจากป่า และผลิตผลทางการเกษตร (ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์, 2546 : 94-97)

สุวรรณภูมิมีจริงหรือไม่ ตั้งอยู่ที่ไหน มีลักษณะเป็นอย่างไร มีหลักฐานต่าง ๆ ที่สนับสนุนดังนี้

จากเอกสารชาวตะวันตก ในหนังสือ *The Silk and Spice Routes, Inventions and Trade* ของนักวิชาการชาวตะวันตก Struan Reid ในตอนหนึ่งได้เขียนถึงเกาะทอง เกาะเงิน สรุปได้ว่า “ถัดต่อไปจากอินเดีย...มีเกาะอยู่ 2 เกาะ ซึ่งขึ้นชื่อลือชามากว่ามีแร่ธาตุมากมาย แต่ผลผลิตที่สำคัญได้แก่ แร่ทองคำและแร่เงิน ซึ่งเป็นเหตุให้ได้ชื่อเรียกเกาะนั้นตามนั้น เกาะหนึ่งเรียกว่า ไคร้เซ่ (Chryse) เกาะทอง และอีกเกาะหนึ่งเรียกว่า อากีเร่ (Argyre) เกาะเงิน” (Reid, 1994)

ในหนังสือ *Descriptio orbis terrae* ของ Rufius Festus Avienus ในตอนหนึ่ง ได้เขียนถึงสุวรรณภูมิว่ามีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “สุวรรณทวีป” แปลว่า เกาะทอง (Avienus, 2012, pp. 750-779)

ในหนังสือ *The Golden Khersonese* ของ Paul Wheatley ได้เขียนถึงแผนที่ ชื่อแผนที่โปโตเลมี ในแผนที่นี้ได้บอกถึงดินแดนที่อยู่ถัดจากอินเดียไป เรียกว่า สุวรรณภูมิ ดั่งมีข้อความว่า “เมือง Alosygni นอกจากเป็นศูนย์กลางตลาดการค้าแล้ว...ยังเป็นท่าเรือหรือสถานที่สำหรับพ่อค้า นักเดินทางทั้งหลายมาลงเรือเพื่อเดินทางต่อไปยังคาบสมุทรทอง (Golden Khersonese) ของสุวรรณภูมิ...” (Wheatley, 1961, pp. 139-140)

จากเอกสารอาหรับ ในนิทานตุรกีเรื่องนิทานปาชา ได้เรียกสุวรรณภูมิว่า “อาณาจักรสุฟพรา” ดั่งมีข้อความตอนหนึ่ง ดังนี้

ในนิทานเรื่องนั้น ขุนนางตุรกีตำแหน่งปาชาพยายามจะเลียนแบบพระเจ้าฮารุน-อรรอซิด ในนิทานอาหรับราตรี จึงปลอมตัวออกสังเกตความเป็นอยู่ของชาวเมือง เมื่ออยากจะรู้เรื่องใดก็ให้เรียกตัวผู้เกี่ยวข้องมาเล่าเป็นเรื่องจริงบ้าง เป็นนิทานบ้าง แล้วให้จดจารไว้เช่นเดียวกับที่กาหลิบฮารุนทรงมีบัญชาให้ทำ

นักเล่านิทานคนหนึ่งชื่อเมฆูนีเข้ามาเล่านิทานเรื่อง “คู่รักมีตำหนิ” ให้ปาชาฟัง แต่ก่อนจะเล่า เมฆูนีบอกปาชาว่า “อาศัยเหตุจะต้องซิมทราบต่อประเทศต่าง ๆ อันเกี่ยวกับเรื่องนิยายที่เล่าสืบต่อกันมา ข้าพเจ้าคิดว่าจำเป็นต้องมีความรู้ภูมิศาสตร์ด้วย”

แล้วจึงเริ่มต้นนิทานว่าดังนี้ “ในด้านทิศอีสานของคาบสมุทรภารตวรรษอันไพศาล เดิมมีราชอาณาจักรมหึมาไปบุลย์พุนเจริญ ภูมิประเทศเลื่องชื่อลือนามว่าเป็นประเทศงดงามยิ่งนัก เนื้อดินอุดมด้วยธัญชาติ ผลาหาร และอากาศก็สดชื่นปราศจากสิ่งร้ายอันเป็นภัยต่อความสุข

ราชอาณาจักรนี้ ด้านตะวันออกจดประเทศมลายู ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือที่สุดของฝั่งแม่น้ำโขง เหตุเพราะฤดูหนาวร้อนจัด ทิศใต้ติดแผ่นดินอันหนึ่งจะชื่อใดข้าพเจ้าลืม จำได้แต่ว่าตกทะเลต่อกับอาณาจักรชาติลาวพุงดำ ทิศตะวันตกติดอาณาจักรชื่ออะไรข้าพเจ้าจำไม่ได้เหมือนกัน และทิศเหนือจดประเทศหนึ่งชื่อ ข้าพเจ้าลืมอีก

เมื่อได้กราบเรียนอธิบายมาถึงเพียงนี้ ข้าพเจ้าหวังอยู่ด้วยความรู้อันกว้างขวางของพระเดชพระคุณ ซึ่งจะเปรียบกับท่านปราชญ์โลกมัน (Luqman เป็นชื่อนักปราชญ์ในตำนาน) ก็เสมอเมล็ดแตงกับผลแตง

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องอธิบายต่อไปอีกว่า ราชอาณาจักรที่กล่าวนี้มีนามตามปุราณว่าอาณาจักรสุฟฟรา” (กุสุมา รักษมณี, 2547)

จากเอกสารจีนในหนังสือชื่อสถานที่ในเอกสารจีนโบราณที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยของหวัง เหว่ยหมิน ได้เรียกสุวรรณภูมิว่า “จินหลิน” มีข้อความตอนหนึ่งว่า “พื้นมัน เป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศฝูหนาน (พูนาน) พระองค์ได้ทรงมีพระราชปรารภให้ประชาชนจัดสร้างเรือใหญ่แล้วไปบุกรุกอาณาจักรชวีตุคน จิวจื่อเตียนซุน และอาณาจักรอื่น ๆ 10 กว่าประเทศ ได้ขยายพื้นที่ของประเทศกว้างถึง 6 พันกว่าลี้ ต่อมา เมื่อต้องปราบปรามอาณาจักรจินหลินต่อไปนั้น พระองค์ทรงประชวรเสียก่อน และมีพระราชโองการสั่งให้พระโอรสเสด็จแทนพระองค์...ห่างจากประเทศฝูหนานประมาณ 2 พันกว่าลี้ มีอาณาจักรชื่อจินหลิน และภายในอาณาจักรนี้ มีแร่เงินและมีพลเมืองอันมากมาย ชาวจินหลินชอบล่าช้าง เมื่อได้ช้างเป็น ก็นำมาขี่ ถ้าได้ช้างตายก็จะเอาแต่งาของมัน” (หวัง เหว่ยหมิน, 2535: 85)

ดังนั้น สุวรรณภูมิเป็นดินแดนที่เป็นแผ่นดินใหญ่ ส่วนสุวรรณทวีป คือ เกาะที่อยู่ติดกับสุวรรณภูมิ และเนื่องจากในอรรถกถาชาดกกล่าวว่า สุวรรณภูมิอยู่ทางทิศตะวันออกของอินเดีย จากแผนที่โลก สุวรรณภูมิในส่วนที่เป็นแผ่นดิน ได้แก่ ประเทศพม่า ลาว ไทย กัมพูชา ส่วนสุวรรณทวีปซึ่งเป็นเกาะ น่าจะ ได้แก่ เกาะชวา สุมาตราหรืออินโดนีเซีย ตลอดทั้งฟิลิปปินส์ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2563) สุวรรณภูมิเป็นดินแดนอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นดินแดนที่ขนานด้วยมหาสมุทร 2 แห่ง ได้แก่ มหาสมุทรแปซิฟิก เป็นเส้นทางติดต่อถึงจีน และมหาสมุทรอินเดีย เป็นเส้นทางติดต่อถึงอินเดีย และดินแดนตะวันออกกลาง เชื้อโยงถึงอาหรับ เปอร์เซีย และกรีก-โรมัน ฯลฯ ภายหลังต่อมาไปถึงยุโรปด้วย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546, น. 72)

สรุปได้ว่า สุวรรณภูมิเป็นดินแดนซึ่งรู้จักกันแพร่หลายในหมู่ชาวอินเดีย ชาวลังกา ชาวจีน ชาวตะวันตก และชาวตุรกี ซึ่งแต่ละชาติเรียกชื่อดินแดนแห่งนี้แตกต่างกันออกไป แต่ล้วนมีความหมายเช่นเดียวกันว่าเป็น “แผ่นดินทอง” ซึ่งหมายถึง “ดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์” ในภาษาสันสกฤต ใช้สุวรรณภูมิในภาษาบาลี ใช้สุวรรณภูมิ ในภาษาจีนโบราณ คือ จินหลิน ในภาษากรีกโบราณ ใช้ไครไซ (Chryse) ในอาหรับเรียกสุวรรณภูมิว่า อาณาจักรสุฟฟรา สุวรรณภูมิเป็นดินแดนอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่ขนานด้วยมหาสมุทร 2 แห่ง ได้แก่ มหาสมุทรแปซิฟิก เป็นเส้นทางติดต่อถึงจีน และมหาสมุทรอินเดีย เป็นเส้นทางติดต่อถึงอินเดียและดินแดนอื่น ๆ ทั่วโลก

3. สุวรรณภูมิในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

สุวรรณภูมิเป็นชื่อเรียกดินแดนที่มีการกล่าวถึงในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนมากปรากฏในคัมภีร์ อรรถกถาชาดก แต่มีปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ ได้แก่ คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์สมันตปาสาทิกา ซึ่งเป็นอรรถกถาของพระวินัยปิฎก คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ซึ่งเป็นอรรถกถาขุททกนิกาย เปตวัตถุ ซึ่งแต่งโดยพระธัมมปาละ และคัมภีร์ปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตที่พระภิกษุชาวเชียงใหม่แต่งขึ้นด้วยเช่นกัน

3.1 สุวรรณภูมิในคัมภีร์มิลินทปัญหา

คัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นคัมภีร์ที่พระปิฎกจุฬาลงกัตถะ แต่งขึ้น ในราว พ.ศ.500 เป็นบทบันทึกการสนทนาระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์ หรือพระเจ้าเมณันเดอร์ที่ 1 แห่งแบ็กเตรีย กษัตริย์ชาวโยนก (ชาวกรีก) ผู้ครองกรุงสาละ

ในตอนที่ย่อเมณฑกปัญหา วรรคที่ 9 รุตังคปัญหา ซึ่งพระนาคเสนอธิบายอุปมาจุดดงคคุณ 13 ให้พระยามิลินท์ฟัง ได้มีการกล่าวถึงเมืองท่าต่าง ๆ จำนวน 8 เมือง รวมทั้งตักโกละ (เมืองตรงในปัจจุบัน) และสุวรรณภูมิไว้ด้วย ดังนี้ “ท่านผู้มีปัญญา ย่อมได้สามัญคุณทั้งสิ้นด้วยจุดดงคคุณ 13 เหล่านี้ ซึ่งท่านได้เสพมากแล้ว เสพเนื่อง ๆ แล้ว สั่งสมแล้ว ประพตแล้ว ให้บริบูรณ์แล้วในปางก่อนแล สมบัติเป็นของนำความสุขมาเป็นของประณีตทั้งสิ้น เป็นเครื่องประกาศแห่งท่านนั้น เปรียบเหมือนนายเรือผู้มีทรัพย์ เสียภาษีที่ท่าเรือด้วยดีแล้ว เข้าไปสู่มหาสมุทร ถึงวังคนคร ตักโกลนคร จินนคร โสวีรนคร สุรัฎฐนคร อลสันทนคร โกลปัญญนนคร และสุวัณณภูมินคร แล้วไปสู่ประเทศที่เกี่ยวข้องไปด้วยเรือ ประเทศใดประเทศหนึ่งแม้อื่น ฉะนั้น” (พระปิฎกจุฬาลงกัตถะ, 2536: 503)

3.2 สุวรรณภูมิในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย เปตวัตถุ มหาวรรคที่ 4

ในปาฐลีสุตตเปตวัตถุ ได้กล่าวถึงดินแดนที่มีชื่อว่าสุวรรณภูมิ ไว้ดังนี้

พ่อค้าชาวกรุงสาวตติและชาวกรุงปาฐลีสบุตรเป็นอันมาก เล่นเรือไปยังสุวรรณภูมิ พ่อค้าคนหนึ่งเป็นอุบาสก เกิดป่วยไข้ มีจิตปฏิพัทธ์ในมาตุคามได้สิ้นชีวิตแล้ว แม้เขาได้ทำกุศลไว้ ก็ไม่เข้าถึงเทวโลกเกิดเป็นเปรตอยู่ในวิมานกลางมหาสมุทร เพราะเป็นผู้มีจิตปฏิพัทธ์ในหญิง ส่วนหญิงที่เขามีจิตปฏิพัทธ์นั้น ขึ้นเรือไปยังสุวรรณภูมิ เปรตนั้นประสงค์จะจับหญิงนั้น จึงปิดกั้นไม่ให้เรือไป พ่อค้าทั้งหลายพิจารณากันว่า เพราะเหตุอะไรหนอ เรือนี้จึงไม่แล่นไป จึงให้จับสลากคนกาฬิกณี สลากได้ถึงหญิงนั้นถึง 3 ครั้ง โดยความสำเร็จของอมนุษย์ พวกพ่อค้าเห็นหญิงที่เขามีจิตปฏิพัทธ์นั้น จึงให้หย่อนแพไม้ไผ่ลงในสมุทร ให้หญิงนั้นลงไปอยู่บนแพไม้ไผ่ นั้น พอหญิงนั้นลงไป เรือก็แล่นบ่ายหน้าไปยังสุวรรณภูมิโดยเร็ว อมนุษย์พาหญิงนั้นไปพักที่วิมานของตน อภิรมย์กับหญิงนั้น ครั้นล่วงไป 1 ปี หญิงนั้นเกิดเบื่อหน่าย เมื่อจะขอร้องเปรตนั้น จึงกล่าวว่า ดิฉันอยู่ในที่นี่ ก็ไม่ได้เพื่อจะสร้างประโยชน์ในสัมปรายภพ ขอท่านจงนำข้าพเจ้าไปเมืองปาฐลีสบุตร

เปรตนั้นถูกหญิงนั้นอ่อนวอน จึงกล่าวว่า สัตว์นรกบางพวกท่านก็เห็นแล้ว สัตว์เดียรัจฉาน เปรต อสุรกาย มนุษย์หรือเทวดาบางพวก ท่านก็เห็นแล้ว ผลกรรมของตน ท่านก็เห็นประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว เราจะนำท่านไปส่งยังเมืองปาฐลีสบุตร ท่านไปถึงเมืองปาฐลีสบุตรแล้วจงทำกุศลกรรมให้มาก (ขุ.เปต.อ. 25/291-292)

3.3 สุวรรณภูมิในคัมภีร์อรรถกถาชาดก

คัมภีร์อรรถกถาชาดก แต่งโดยพระพุทธโฆสะ เมื่อราว พ.ศ.1,000 ตามคำอาราธนาของพระอัทธทัสสี พระพุทธมิตตะ และพระพุทธปิยะ ในชาดกบางเรื่องได้กล่าวถึงดินแดนสุวรรณภูมิไว้ดังนี้

ในมหาชนกชาดก (ลำดับที่ 539) ได้กล่าวถึงดินแดนสุวรรณภูมิไว้ว่า พระเจ้าอริฏฐชนกแห่งมิลิตานคร ถูกอนุชาสังหารและชิงราชย์ไป มเหสีของพระเจ้าอริฏฐชนกจึงต้องหนีออกจากเมืองไปอยู่ที่จัมปภานคร ต่อมาได้ประสูติโอรสชื่อมหาชนก เมื่อมหาชนกพระชนม์ได้ 16 พรรษา มหาชนกก็ดำริจะเดินทางไปยังมิลิตา เพื่อทวงราชสมบัติของพระบิดาคืนมา ก่อนไปมิลิตา มหาชนกต้องการแสวงหาความมั่งคั่งได้โภคทรัพย์มีค่า

มหาศาลเพื่อเป็นทุนกอบกู้ราชบัลลังก์ จึงได้ร่วมกับคณะพ่อค้าเสียดังกล่าว เดินทางไปยังดินแดนไกลตะวันออก เพื่อไปยังสุวรรณภูมิ ดังมีข้อความว่า “พระองค์ทรงคิดว่า เราจักเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดา จึงทูลถามพระมารดาว่า ข้าแต่พระมารดา ทรัพย์อะไร ๆ ที่พระมารดาได้มามีบ้างหรือไม่ ฉันทจักค้าขายให้ทรัพย์เกิดขึ้นแล้ว จักเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดา พระนางตรัสตอบว่า ลูกรัก แม่ไม่ได้มามีมือเปล่า สิ่งอันเป็นแก่นสารของเรามีอยู่ 3 อย่าง คือ แก้วมณี แก้วมุกดา แก้ววิเชียร ใน 3 อย่างนั้น แต่ละอย่างพอจะเป็นกำลังเอาราชสมบัติได้ พ่อจงรับแก้ว 3 อย่างนั้น คิดอ่านเอาราชสมบัติเถิด อย่าทำการค้าขายเลย พระกุมารทูลว่า ข้าแต่พระมารดา ขอพระมารดาจงประทานทรัพย์นั้นกึ่งหนึ่งแก่หม่อมฉัน จะเอาไปเมืองสุวรรณภูมิ นำทรัพย์เป็นอันมากมาแล้วเอาราชสมบัติ ซึ่งเป็นของพระบิดา ทูลแล้ว ให้พระมารดาประทานทรัพย์กึ่งหนึ่ง จำหน่ายออกเป็นสินค้าแล้วให้ขึ้นเรือ พร้อมกับพวกพาคณิกที่จะเดินทางไปสุวรรณภูมิ แล้วกลับมาถวายบังคมลาพระมารดา ทูลว่า ข้าแต่พระมารดา หม่อมฉันจักไปเมืองสุวรรณภูมิ พระนางตรัสห้ามว่า ลูกรัก ขึ้นชื่อว่ามหาสมุทรสำเร็จประโยชน์น้อย มีอันตรายมาก อย่าไปเลย ทรัพย์ของพ่อมีมากพอประโยชน์ เอาราชสมบัติแล้ว พระกุมารทูลว่า หม่อมฉันจักไปแท้จริง ทูลลาพระมารดาถวายบังคม กระทำประทักษิณ แล้วออกไปขึ้นเรือ” (ขุ.ชา.อ. 35/54)

ในสังฆชาดก (ลำดับที่ 442) ได้กล่าวถึงดินแดนสุวรรณภูมิ ไว้ดังนี้

ในอดีตกาล พระนครพาราณสีนี้มีนามว่าโมลินี พระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงโมลินี มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อสังฆะ เป็นผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก มีเครื่องที่ทำให้ปลื้มใจ เช่น ทรัพย์ ข้าวเปลือกและเงินทองมากมาย ให้สร้างโรงงาน 6 แห่ง ประกอบด้วยประตูเมือง 4 ประตู ที่กลางเมืองและที่ประตูเรือนสลະทรัพย์วันละ 6 แสน ให้ทานเป็นการใหญ่แก่คนกำพร้าและคนเดินทาง เป็นต้น ทุกวัน

วันหนึ่ง เขาคิดว่า เมื่อทรัพย์ในเรือนสิ้นแล้ว เราจักไม่อาจให้ทานได้ เมื่อทรัพย์ยังไม่สิ้นไปนี้ เราจักลงเรือไปสุวรรณภูมิ นำทรัพย์มา (ขุ.ชา.อ. 31/385)

ในสุสันธิชาดก (ลำดับที่ 360) ได้กล่าวถึงสุวรรณภูมิ ไว้ดังนี้

ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่าตัมพราช ครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระอักรมเหสีของพระเจ้าตัมพราชนั้น พระนามว่าสุสันธิ ทรงพระรูปโฉมอันล้ำเลิศ ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นพญาครุฑอาศัยอยู่ที่เกาะนาคชื่อว่า เสรมทวีป พระโพธิสัตว์ไปยังนครพาราณสี แปลงเพศเป็นมาณพ เล่นสกากับพระเจ้าตัมพราช พระนางสุสันธิทรงแลดูมานพนั้น ฝ่ายมานพนั้นก็แลดูพระเทวี ต่างมีจิตปฏิพัทธ์ต่อกัน พระยาสุบรรณได้ทำให้พายุเกิดขึ้นในนคร มนุษย์ทั้งหลายพากันออกจากพระราชนิเวศน์ เพราะกลัวเรือนพัง พระยาสุบรรณนั้นกระทำความมีดมนด้วยอาณูภาพของตนแล้ว พาพระเทวีมาทางอากาศ แล้วเข้าไปยังพิภพของตน ณ เกาะนาคทวีป

ไม่มีคนรู้สถานที่ที่พระนางสุสันธิเสด็จไป พระยาสุบรรณนั้นอภิมุขอยู่กับพระนางสุสันธิ แล้วไปเล่นสกากับพระราชา พระราชานั้นมีคนธรรพ์ชื่อว่าอัคคะ ท้าวเธอไม่ทรงทราบสถานที่ที่พระเทวีเสด็จไป จึงตรัสเรียกคนธรรพ์นั้นมา แล้วตรัสสั่งให้ไปเที่ยวไปตามหาทั้งทางบกและทางน้ำให้ทั่ว คนธรรพ์นั้นถือเอาเสบียงทางแล้วค้นหาไปตั้งแต่บ้านใกล้ประตูจนถึงท่าภารุกัจฉา

ครั้งนั้น พ่อค้าชาวภารุกัจฉาจะแล่นเรือไปยังสุวรรณภูมิ คนธรรพ์นั้นจึงเข้าไปหาพ่อค้า แล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นคนธรรพ์นักซบรื่อง จักทำการซบรื่องให้แก่พวกท่าน โดยหักเป็นค่าเรือ ขอท่านทั้งหลายจงพาข้าพเจ้าไปด้วย พ่อค้าเหล่านั้นรับว่าได้ แล้วให้เขาขึ้นเรือ แล้วออกเรือไป เมื่อเรือแล่นไปแล้ว พ่อค้าเหล่านั้นจึงเรียกคนธรรพ์นั้นมาแล้วกล่าวว่า จงทำการซบรื่องให้แก่พวกเรา คนธรรพ์กล่าวว่า ถ้าข้าพเจ้าจะทำการซบรื่องฝูงปลาทั้งหลายจักเคลื่อนไหว เรือของท่านทั้งหลายจักแตก พวกพ่อค้ากล่าวว่า เมื่อกระทำการซบรื่องอยู่ในทางของมนุษย์ พวกปลาจะไม่มีการเคลื่อนไหว ท่านจงซบรื่องเถอะ คนธรรพ์จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น

ท่านทั้งหลายอย่าโกรธข้าพเจ้า แล้วแก้พิณออก ทำการขับร้องให้เสียงตีพิณเข้ากับเสียงขับและให้เสียงขับเข้ากับเสียงตีพิณ ปลาทั้งหลายเคลิบเคลิ้มเพราะเสียงนั้นจึงพากันเคลื่อนไหว

ครั้งนั้น ปลามังกรตัวหนึ่งกระโดดตกลงไปในเรือ ทำให้เรือแตก นายอัคคะนอนอยู่บนแผ่นกระดานลอยไปตามลมจนถึงแหล่งของต้นไทรอันเป็นสุบรรณพิภพ ณ เกาะนาทวิป ฝ่ายพระนางสุสันธิเทวี ในเวลาที่พระยาสุบรรณไปเล่นสกากับพระราชาก็ลงจากวิมานเดินเที่ยวไปที่ชายฝั่ง เห็นคนธรรพ์ชื่อว่าอัคคะนั้นทรงจำได้ จึงถามว่า ท่านมาได้อย่างไร คนธรรพ์นั้นจึงทูลให้ทราบทั้งหมด

พระยาสุบรรณไป ก่อกรรมด้วยอำนาจกิเลสกับคนธรรพ์นั้น จากนั้นล่องไปได้กึ่งเดือน พ่อค้าชาวเมืองพาราณสีมาถึงที่โคนต้นไทร ในเกาะนั้น เพื่อต้องการจะเอาพินและน้ำ นายอัคคะนั้นนั่งเรือกลับไปยังนครพาราณสี ได้เฝ้าพระราช

ในที่สุด พระยาสุบรรณ จึงนำพระนางมาถวายคืนพระราชแล้วหลีกไป ตั้งแต่นั้น ก็ไม่ได้มาอีกเลย (ขุ.ชา.อ. 30/403-406)

ในปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตที่พระภิกษุชาวเชียงใหม่แต่งขึ้น มีเรื่องนรชิวกฐินทานชาดก (ลำดับที่ 37) ซึ่งกล่าวถึงพ่อค้าคนหนึ่งเดินทางออกจากหมู่บ้านไปค้าขายสินค้ายังเมืองสุวรรณภูมิ ใช้เวลาเดินทางรอนแรมอยู่หลายวัน ไปทางสามแพร่งแห่งหนึ่งในป่าหิมวันต์ ทางสายหนึ่งไปเมืองพาราณสี สายหนึ่งไปภูเขาคันธมาทน์ และอีกสายหนึ่งไปเมืองสุวรรณภูมิ (พระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่, 2549 : 478-479)

สรุปได้ว่า คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกาย เปตวัตถุ คัมภีร์อรรถกถาชาดก และคัมภีร์ปัญญาสชาดก ได้กล่าวถึงเมืองสุวรรณภูมิว่าเป็นดินแดนที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความมั่งคั่ง มีสินค้าที่มีค่าหายาก ซึ่งมีผู้คนเดินทางไปทำการค้าขายโดยนำสินค้าที่คนในสุวรรณภูมิต้องการ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ เช่น มีด พร้า หอก ภาชนะต่าง ๆ เช่น ตะเกียง หม้อ ชัน พาน ฯลฯ ตลอดจนเสื้อผ้า รูปเคารพทางศาสนา เครื่องประดับ เช่น ลูกปัด และอื่น ๆ ไปแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งเป็นผลผลิตจากป่า และผลิตผลทางการเกษตร หรือเดินทางออกมาเสี่ยงโชค ด้วยหวังว่า จะร่ำรวยได้ทรัพย์สินสมบัติของดีที่มีค่าหายาก เช่น ทองคำ เงิน หินมีค่า กลับไป โดยเดินทางทั้งทางน้ำและทางบก แม้ว่าจะเสี่ยงต่อภัยอันตรายอย่างมากไม่ว่าจะเป็นพายุหรือสัตว์ร้ายในระหว่างการเดินทางไปก็ตาม

4. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิในพุทธศตวรรษที่ 3

ในแง่ความจริงแล้ว คนพื้นเมืองของดินแดนสุวรรณภูมิมีอารยธรรมอยู่ในระดับหนึ่งอยู่ก่อนแล้ว มีระบบเครือญาติ มีระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ไม่ใช่คนป่าเถื่อน ศาสนาดั้งเดิมของคนพื้นเมืองเป็นการนับถือบรรพบุรุษ เคารพเทวดาหลายองค์ บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ ภูตผีปิศาจ ผีเสื้อน้ำ ซึ่งจะต้องมีการประจบเอาใจต่อสิ่งเหล่านั้น ต่อมาศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนที่เรียกว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อนุชาคเนย์ หรือ เอเชียอาคเนย์” ตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาลแล้ว ซึ่งก็คือสุวรรณภูมิ ดังปรากฏในมหาชนกชาดกว่า อินเดียได้มีการติดต่อค้าขายกับสุวรรณภูมิมาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว ศาสนาพราหมณ์ก็คงเข้ามาพร้อม ๆ กับชาวอินเดีย ซึ่งส่วนใหญ่ก็นับถือศาสนาพราหมณ์ (จันจงค์ ทองประเสริฐ, 2542: น. 6294)

ในพุทธศตวรรษที่ 3 เมื่อศึกษาจากศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ กลับไม่ปรากฏเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 3 และการอุปถัมภ์การส่งคณะสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ แต่อย่างใด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, น. 123-199) แต่ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาได้กล่าวถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 3 เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.234 ที่โอศการาม กรุงปาฏลีบุตร แคว้นมคธ ประเทศอินเดีย โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธาน การทำสังคายนาครั้งนี้มีพระสงฆ์มาประชุมร่วมกัน 1,000 รูป ดำเนินการอยู่เป็นเวลา 9 เดือน จึงเสร็จสิ้น

ข้อปรารถนาในการทำสังคายนาครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อพวกเดียรถีย์ หรือนักบวชศาสนาอื่นมาปลอมบวช แล้วแสดงลัทธิศาสนาและความเห็นของตนว่าเป็นพระพุทธศาสนา พระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระ จึงได้ขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อกำจัดความเห็นของพวกเดียรถีย์ออกไป ในการทำสังคายนาครั้งนี้ พระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระ ได้แต่งคัมภีร์กถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในพระอภิธรรมปิฎกไว้ด้วย เมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้ว ก็มีการส่งคณะสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ รวม 9 สาย ดังนี้

สายที่ 1 พระมัทสนิกเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่แคว้นกัษมีระและแคว้นคันธาระ ท่านได้แสดงฤทธิ์ปราบพญานาคชื่ออราวาห จนทำให้พญานาคนั้นและบริวารเกิดความเลื่อมใส ทำให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์และเบญจศีล และได้แสดงอลคัทพุมสูตรแก่ชาวแคว้นเหล่านั้น ปัจจุบัน คือแคชเมียร์ อยู่ในประเทศอินเดีย และแคว้นคันธาระ ปัจจุบันอยู่ในประเทศปากีสถานและประเทศอัฟกานิสถาน

สายที่ 2 พระมหาเทวเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่มทิสกมณฑล ได้แสดงเทวทูตสูตรแก่ชาวมทิสกมณฑล ปัจจุบัน คือ แคว้นไมซอร์และดินแดนลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ประเทศอินเดีย

สายที่ 3 พระรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่วณวาสีชนบท ได้แสดงอนมัตตคสังยุตต์แก่ชาววณวาสีชนบท คือ แคว้นบอมเบย์ในปัจจุบัน

สายที่ 4 พระโยนกธรรมรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่อปรันตกชนบท ได้แสดงอัคคิขันธ์อุปมสูตรแก่ชาวอปรันตกชนบท คือ แลบทะเลอาหรับทางเหนือของบอมเบย์ในปัจจุบัน

สายที่ 5 พระมหาธรรมรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่มหารัฐชนบท ได้แสดงมหานารทกัศสพชาดกแก่ชาวมหารัฐชนบท ปัจจุบันเป็นรัฐมหาราษฏร์ ประเทศอินเดีย

สายที่ 6 พระมหารักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่รัฐโยนก ได้แสดงกาฬการามสูตรแก่ชาวรัฐโยนก ปัจจุบัน ได้แก่ ดินแดนที่เป็นประเทศอิหร่านและตุรกี

สายที่ 7 พระมัทสนิมเถระ พร้อมด้วยคณะ ประกอบด้วยพระกัสสปโคตรเถระ พระอฬกเทวเถระ พระทุนทกิสสรเถระ และพระสหัสสเทวเถระ ไปประกาศศาสนาที่หิมวันตประเทศ ได้แสดงธัมมจักปวัตตนสูตรแก่ชาวหิมวันตประเทศ ปัจจุบัน ได้แก่ ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย ประเทศเนปาล

สายที่ 8 พระโสณเถระ และพระอุตตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่สุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันได้แก่ประเทศในคาบสมุทรอินโดจีน เช่น พม่า ไทย ลาว เขมร เป็นต้น ท่านได้แสดงฤทธิ์ปราบนางรากษสหรือผีเสื่อน้ำ ที่ขึ้นมาจากสมุทรเพื่อเคี้ยวกินพวกทารกที่เกิดในราชตระกูล จนทำให้นางรากษสและบริวารหนีไปแล้วได้ตั้งอารักขาไว้โดยรอบเกาะ ได้แสดงพรหมชาลสูตรแก่ชาวสุวรรณภูมิ ทำให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์และเบญจศีล ประชาชนประมาณ 60,000 คน ได้บรรลุธรรม พวกเด็กในตระกูลประมาณ 3,500 คน บวชแล้วกุลธิดาประมาณ 1,500 นาง ก็บวชแล้ว

ในคัมภีร์มหาวงศ์ เป็นคัมภีร์พงศาวดารลังกา ว่าด้วยเหตุการณ์บ้านเมืองของประเทศศรีลังกา ซึ่งแต่งโดยพระมหานามเถระและคณะบัณฑิต ได้บันทึกไว้ดังนี้ เมื่อสังคายนาครั้งที่ 3 ในชมพูทวีปสิ้นสุดลงเหมือนกันกับในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ขยายความเฉพาะสายที่ 8 คือ พระโสณะกับพระอุตตระได้ไปยังสุวรรณภูมิ สมัยนั้น นางผีเสื่อน้ำผู้ร้ายไหลขึ้นจากสมุทรไปจับเด็กที่เกิดในพระราชวังกินเป็นอาหาร ในเวลานั้น มีพระกุมารประสูติในพระราชวัง มนุษย์ทั้งหลายเห็นพระเถระ จึงคิดว่า เป็นสหายของนางผีเสื่อน้ำ จึงพากันฉวยอาวุธเข้าไปจะฆ่า ฝ่ายพระเถระจึงถามว่า นี่เรื่องอะไรกัน แล้วได้กล่าวกับชนเหล่านั้นว่า พวกอาตมาเป็นสมณะ มีศีล ไม่ใช่สหายของผีเสื่อน้ำ ในขณะนั้นเอง นางผีเสื่อน้ำนั้นพร้อมบริวารไหลขึ้นมาจากทะเล มหาชนเห็นนางผีเสื่อน้ำ ต่างพากันหวีดร้องเสียงดัง พระเถระจึงเนรมิตเป็นผีเสื่อน้ำซึ่งน่าสะพึงกลัวเป็น 2 เท่า เข้าโอบล้อมนางผีเสื่อน้ำนั้นพร้อมทั้งบริวารไว้ทุกด้าน นางผีเสื่อน้ำนั้นรู้ว่า สถานที่นี่ พวกผีเสื่อน้ำ

เหล่านั้นได้ยึดครองไว้แล้ว จึงกลัวพากันหนีไป พระเถระจัดวางการอารักขาประเทศนั้นโดยรอบ แสดงพรหมชาลสูตร

ชนเป็นอันมากได้ดำรงอยู่ในสภาวะและศีล ส่วนชน 60,000 คน ได้บรรลุนิพพาน เด็กชายในตระกูล 3,500 คน ได้บรรพชา ส่วนเด็กหญิงในตระกูล 1,500 คน ก็ได้บรรพชา

ตั้งแต่นั้นมา พระราชาได้ขนานนามพระกุมารที่ประสูติในพระราชวังให้มีพระนามว่า โสณะ (เจ้าทอง) และอุตตระ (เจ้าอุตร)” (พระมหานามเถระ, 2553, น. 114-116)

ยุคของพระพุทธศาสนาที่พระโสณเถระและพระอุตตระเถระ ได้ไปประกาศในดินแดนสุวรรณภูมิ จัดเป็นยุคที่ 1 ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เรียกว่า ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555, น. 143) เนื่องจากพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 และได้ทรงอุปถัมภ์การส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวม 9 สายนั้น

สายที่ 9 พระมหินทเถระ โอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ไปประกาศศาสนาที่เกาะตัมพปณณทวิป ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พร้อมกับพระอัญญาเถระ พระอุตตยเถระ พระภัททสาเถระ พระสัมพลเถระ สุมณสามเถระ และภันทกอุบาสิก ได้แสดงจุฬหัตถิปโทปมสูตร แก่ชาวเกาะตัมพปณณทวิป ทำให้พระราชาและข้าราชการบริวาร ประมาณ 40,000 คน ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์และเบญจศีล ปัจจุบัน คือ ประเทศศรีลังกา (วิมทา.อ. 1/58-70)

สรุปได้ว่า เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ 3 เสร็จแล้ว พระโมคคัลลีสบุตรติสสะเถระก็มีการส่งคณะพระสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ รวม 9 สาย โดยเฉพาะดินแดนสุวรรณภูมิเป็น สายที่ 8 นำโดยพระโสณเถระ และพระอุตตระเถระ ซึ่งได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ คือ เนรมิตเป็นผีเสื้อน้ำให้ใหญ่โต เพื่อทำให้เหนือกว่า จึงได้ปราบนางรากษสหรือผีเสื้อน้ำได้ และได้แสดงพรหมชาลสูตร ซึ่งเกี่ยวกับทิวทัศน์ 62 ประการ อันเป็นมัจฉาทิวทัศน์ ซึ่งแตกต่างจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทางให้พ้นทุกข์ได้เลย

พระโสณเถระและพระอุตตระเถระในฐานะเป็นพระสมณทูตได้แสดงคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอารยธรรมทางปัญญาที่มีคุณค่าควรแก่การนำไปปฏิบัติอีกทางเลือกหนึ่งแก่คนพื้นเมือง ถ้าผู้ปกครองในท้องถิ่นยอมรับคำสอนทางพระพุทธศาสนา คนพื้นเมืองที่อยู่ได้ปกครอง ย่อมนับถือตามไปด้วย ต่อมาเมื่อได้รับศรัทธาความเชื่อจากพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว ทำให้เกิดการผสมผสานดัดแปลงความเชื่อเหล่านั้นให้กลมกลืนกัน

5. เนื้อหาสาระของพระสูตรที่คณะพระสมณทูตทั้ง 9 สายได้เลือกนำมาแสดงแก่คนพื้นเมือง

พระสูตรที่คณะพระสมณทูตเลือกแสดงแก่คนพื้นเมืองในดินแดนต่าง ๆ มี 8 สูตร และอนมัตตคสังยุตต์ เป็นประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับสงสารวัฏ ซึ่งผ่านกระบวนการคัดเลือกไปตั้งแต่แรกแล้ว เพื่อให้เหมาะสมกับบริบททางความเชื่อถือของคนพื้นเมือง ซึ่งมีการนับถือภูติผีปีศาจ ภู ครุฑ ผีเสื้อน้ำ อันเป็นความเชื่อถือที่ผิดจากหลักการทางพระพุทธศาสนา ให้มาเชื่อมโยงเพื่อจะได้ต่อกันติดกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอารยธรรมทางปัญญา ที่มีคุณค่าควรแก่การนำไปปฏิบัติอีกทางเลือกหนึ่ง

อลคัทพมสูตร ซึ่งพระมัชฌันติกเถระ สายที่ 1 ได้แสดงแก่ชาวแคว้นกัษมีระและแคว้นคันธาระ เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยงูพิษ มีใจความสำคัญเกี่ยวกับผู้เรียนธรรมบางคนไม่พิจารณาไตร่ตรองความหมายของธรรม (นวังคสัตถุศาสน์) ด้วยปัญญา ธรรมของคนพวกนั้นจึงไม่ประจักษ์ และคนพวกนั้นเรียนธรรมเพื่อจะข่มขู่เพื่อปลดปล่อยตนให้พ้นจากคำนิทานว่าร้าย จึงไม่ได้รับประโยชน์จากการเรียนธรรม กลับให้โทษแก่ผู้เรียนเหมือนคนจับงูพิษผิดที่ โดยไปจับที่ขนดหางหรือที่หาง งูจึงแว้งกัดเอาได้ ส่วนคนที่เรียนธรรมถูกวิธี ย่อมได้รับประโยชน์ ไม่มีโทษ เหมือนคนจับงูพิษถูกวิธี (ม.ม. 12/238/252-253)

แต่ในคัมภีร์มหาวงศ์ ได้เขียนไว้ว่า พระมขัณฑ์ดิถีเถระได้แสดงอาสีวิโสภมสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยงูพิษ ซึ่งเป็นสัตว์ชนิดเดียวกัน แก่ขาวแคว้นเหล่านั้น มีใจความสำคัญเกี่ยวกับการยกบุรุษคนหนึ่งขึ้นแสดงเป็นตัวอย่างว่า เขาหนึ่งงูพิษ 4 จำพวก ข้าศึกผู้เป็นศัตรู 5 จำพวก ข้าศึกผู้เป็นสายลับไปพบหมู่บ้านร้าง และหนีโจรผู้ฆ่าชาวบ้านไปพบแม่น้ำ จึงข้ามฝั่งนี้ไปยังฝั่งโน้นด้วยแพ โดยใช้มือและเท้าพาแพไป โดยงูพิษ 4 จำพวกเปรียบเหมือนมหาภูตรูป 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ข้าศึกผู้เป็นศัตรู 5 จำพวก ได้แก่ ชันธร์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ข้าศึกผู้เป็นสายลับ ได้แก่ นันทิราคะ หมายถึง ความกำหนดด้วยอำนาจความยินดี หมู่บ้านร้าง ได้แก่ आयตนะภายใน 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โจรผู้ฆ่าชาวบ้าน หมายถึง आयตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ (ส.สหา. 18/238/236-239)

เมื่อทำให้พญานาคนั้นและบริวารเกิดความเลื่อมใส คนพื้นเมืองซึ่งนับถือพญานาค ย่อมเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาไปด้วย เป็นการเลือกพระสูตรมาแสดงให้เหมาะสมกับบริบทของชาวแคว้น

เทวทูตสูตร ซึ่งพระมหาเทวเถระ สายที่ 2 ได้แสดงแก่ชาวมหิสกมณฑล เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยเทวทูตมีใจความสำคัญเกี่ยวกับ สัตว์ที่ทำการมั่วสุม ตายแล้วไปเกิดในนรก ถูกพญายมสอบสวน ชักโซ่ไล่เสียงถึงเทวทูต 5 คือ เด็ก คนชรา คนเจ็บ คนที่ทำความผิดแล้วถูกลงอาญา และคนตาย ว่า รู้จักไหม ต่างตอบว่า ไม่รู้จัก เพราะมัวประมาทอยู่ สัตว์เหล่านั้นจึงถูกลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น เอาตะปูเหล็กตอกมือ เท้า และกลางอก เอาขวานถาก เอามีดเฉือน จับเทียบมรณให้วิ่งไปมาบนแผ่นดินร้อน บังคับให้ขึ้นลงภูเขาถ่านเพลิง ถูกจับศิโรราบ มุ่งลงในกระทะทองแดง แล้วต้มให้เดือดจนตัวพอง ถูกจับทุ่มลงในมหานรกและนรกอื่น ๆ อีก

ผู้ที่ถูกเทวทูตตักเตือนแล้ว แต่ยังประมาทอยู่ ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน ส่วนผู้ถูกเทวทูตตักเตือนแล้วไม่ประมาท ย่อมมีความสุข สิ้นทุกข์ทั้งปวงได้ (ม.อ. 14/262-270/310-317)

อนมตคสังยุตต์ ซึ่งพระรักขิตเถระ สายที่ 3 ได้แสดงแก่ชาววนวาสีชนบท เป็นประมวลพระสูตร รวม 10 พระสูตรที่เกี่ยวกับสงสารวิฆ्न หรือความเวียนวายตายเกิด มีเบื้องต้นและที่สุดอันตามไม่พบ จึงควรที่จะเบื่อหน่ายคลายกำหนดในสังขาร ควรที่จะหลุดพ้นไป (ส.นิ. 16/124-143/215-233)

อัคคิขันธุปปสูตร ซึ่งพระโยนกธรรมรักขิตเถระ สายที่ 4 ได้แสดงแก่ชาวอปรินตกชนบท เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยกองไฟ ซึ่งเป็นข้อเปรียบเทียบการกระทำของผู้ที่ติดกับการถูกลงโทษทางกาย เป็นคู่ ๆ มี 7 คู่ คือ 1. การที่ผู้ทุศีลเข้าไปนั่งกอดสตรีกับการเข้าไปนั่งกอดกองไฟ 2. การที่ผู้ทุศีลยินดีการกราบไหว้กับการใช้เชือกหนังลูที่แข็ง 3. การที่ผู้ทุศีลยินดีการกราบไหว้กับการใช้หอกชโลมน้ำมันร้อนทิ่มแทงที่อก 4. การที่ผู้ทุศีลใช้จีวรที่เขาถวายเป็นศรัทธากับการใช้แผ่นเหล็กร้อนมีไฟลุกโชนนทาบทา 5. การที่ผู้ทุศีลฉันทินชบาที่เขาถวายเป็นศรัทธากับการใช้ตะขอเหล็กร้อนมีไฟลุกโชนง้างปากแล้วใส่ก้อนเหล็กร้อนเข้าไปให้ไหม้คอและลำไส้ 6. การที่ผู้ทุศีลใช้สอยเตียงตั้งที่เขาถวายเป็นศรัทธากับการถูกรัดแข้งแรงจับศิโรราบและคอยให้นั่งทับเตียงเหล็กร้อนมีไฟลุกโชน 7. การที่ผู้ทุศีลใช้สอยวิหารที่เขาถวายเป็นศรัทธากับการถูกรัดแข้งแรงจับท้ายก้นให้ศิโรราบห้อยลงแล้วโยนลงในหม้อเหล็กมีไฟลุกโชน

ข้ออุปมาทั้ง 7 ข้อนั้นยังดีกว่าความทุกข์ เพราะแม้จะได้รับทุกข์เจ็บปวด ก็ได้รับเพียงในชาตินี้เท่านั้น แต่ความทุกข์นั้น ทำให้ต้องไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แล้วจึงให้ใช้สอยปัจจัย 4 แล้วปฏิบัติตนให้เกิดผลอานิสงส์แก่ผู้ถวาย ทำประโยชน์ตนเองและผู้อื่นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท (อง.สตตค. 23/72/158)

มหานารทกัสสปชาดก ซึ่งพระมหาธรรมรักขิตเถระ สายที่ 5 ได้แสดงแก่ชาวมหารัฐชนบท เป็นชาดกซึ่งเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าวมหาพรหมชื่อนารทะ เห็นพระราชาบิดาพระนามว่า รุจา ของพระเจ้าอังคิตที่ทรงพยายามเปลื้องพระราชาบิดาให้พ้นจากความเห็นผิด เพราะพระเจ้าอังคิตทรงเชื่อถือคำสอนของคณาชิวท ที่ว่า นรกไม่มี สวรรค์ไม่มี โลกหน้าไม่มี ปิตามารดาไม่มี บุญบาปไม่มี สัตว์จะดีจะชั่ว ก็ดีเอง ชั่วเอง

จากนั้น พระองค์ทรงละเว้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ แล้วหันมาเสวยสุราเมรัยและบริโภคกามคุณอย่างเดียว พระราชธิดารูจาทรงพยายามสอนให้เห็นว่า ความเชื่อเช่นนั้นเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะนรกมี สวรรค์มี โลกนี้มี โลกหน้ามี บิดามารดามี บุญบาปมี เป็นต้น เพราะพระองค์เคยประสบมาแล้ว เมื่อพระเจ้าอังคติทรงสดับแล้ว พอพระทัยในคำสอนของพระธิดา แต่ยังไม่คลายทิฐิไม่ พระราชธิดารูจาจึงทรงตั้งสัตยาธิษฐานให้สมณพราหมณ์หรือเทวดา พระอินทร์ พระพรหมมาช่วย เมื่อทำมหาพรหมทราบสัตยาธิษฐานแล้ว จึงลงมาแสดงโทษแห่งความเห็นผิดให้พระเจ้าอังคติสดับ ทำให้พระองค์ทรงคลายจากมิจฉาทิฐิ แล้วทรงบำเพ็ญกุศล มีการให้ทาน เป็นต้น และเมื่อสวรรคตแล้ว จึงไปเกิดในสวรรค์ (ขุ.ชา. 28/1153-1342/363-390)

กาฬการามสูตร ซึ่งพระมหารักขิตเถระ สายที่ 6 ได้แสดง แก่ชาวรัฐโยนก เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยพุทธรูป ในกาฬการาม มีใจความสำคัญเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติ 4 ประการ ในอารมณทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ มีวิธีปฏิบัติ เช่น เมื่อเห็นรูป ก็มีวิธีปฏิบัติดังนี้ 1. ไม่สำคัญว่าได้เห็น 2. ไม่สำคัญว่าไม่ได้เห็น 3. ไม่สำคัญว่าต้องได้เห็น 4. ไม่สำคัญว่าเป็นผู้เห็น (อง.จตุกก. 21/24/39-40)

ธัมมจปวัตตสูตร ซึ่งพระมัชฌิมเถระ สายที่ 7 ได้แสดงแก่ชาวหิมวันตประเทศ เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการประกาศพระธรรมจักร มีใจความสำคัญเกี่ยวกับที่สุด 2 ประการ บรรพชิตไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง คือ กามสุขัลลิกานุโยค (การพัวพันในกาม) และอัตตคิลมถานุโยค (การทรมานตนเอง) แสดงมัชฌิมปฏิบัติได้แก่ มรรคมงคล 8 ว่าควรเข้าไปเกี่ยวข้อง แสดงอริยสัจ 4 และญาณทัสสนะมีวน 3 รอบ มีอาการ 12 ประการ ในอริยสัจ 4 นี้หมดจดดีแล้ว เป็นการยืนยันการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (วิ.ม. 4/13-17/20-25)

พรหมชาลสูตร ซึ่งพระโสณเถระกับพระอุตตระเถระ สายที่ 8 ได้แสดงแก่ชาวสุวรรณภูมิ เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยข่ายอันประเสริฐ มีใจความสำคัญเกี่ยวกับ วิธีปฏิบัติเมื่อมีผู้ตำหนิและสรรเสริญสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญ พระองค์ ได้แก่ ศีล 3 ชั้น คือ 1. จุฬศีล ได้แก่ ศีลอย่างเล็กน้อย 26 ข้อ 2. มัชฌิมศีล ได้แก่ ศีลอย่างกลาง 10 ข้อ และ 3. มหาศีล ศีลอย่างใหญ่ 7 ข้อ รวม 43 ข้อ แต่การสรรเสริญศีลเป็นเรื่องเล็กน้อย การสรรเสริญที่ถูกต้อง หมายถึง การสรรเสริญพระสัพพัญญุตญาณ ซึ่งเป็นการรู้แจ้งธรรมะที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ประณีต คาคคเนเอาด้วยเหตุผลไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะตน และแสดงถึงทิฐิหรือลัทธิต่าง ๆ ซึ่งแพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น ได้แก่ 1. ปุพพันตักปัปกวาทะ ได้แก่ ลัทธิโดยปรารภขั้นส่วนอดีต มี 18 ลัทธิ ประกอบไปด้วยลัทธิที่ถือว่า อตตและโลกเที่ยง มี 4 ลัทธิ ลัทธิที่ถือว่า บางอย่างเที่ยง มี 4 ลัทธิ ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด มี 4 ลัทธิ ลัทธิที่พูดหลบลี้อย่างไม่แน่นอนตายตัว มี 4 ลัทธิ ลัทธิที่ถือว่า อตตและโลกเกิดขึ้นเอง ไม่มีเหตุปัจจัย มี 2 ลัทธิ และ 2. อปรันตักปัปกวาทะ ได้แก่ ลัทธิโดยปรารภขั้นอนาคตและปัจจุบัน มี 44 ลัทธิ ประกอบไปด้วย ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตมีสัญญา มี 16 ลัทธิ ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตไม่มีสัญญา มี 8 ลัทธิ ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตมีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่ มี 8 ลัทธิ ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตขาดสูญ มี 7 ลัทธิ ลัทธิที่ถือว่า มีสภาวะบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน มี 5 ลัทธิ

สรุปในตอนท้ายว่า ทิฐิหรือลัทธิต่าง ๆ เหล่านี้เป็นมิจฉาทิฐิ ไม่ใช่ทางให้พ้นทุกข์ได้เลย แต่กลับทำให้ ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์เหมือนปลาติดตาข่าย ทิฐิในพรหมชาลสูตรจะมีถึง 62 ทิฐิก็ตาม แต่ก็สรุปได้เป็น 2 ทิฐิ คือ 1. สัสสตทิฐิ ความเห็นว่าเที่ยง และ 2. อจเฉททิฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ (ที.สี. 9/1-146/1-46)

จุฬหัตถิปโทปมสูตร ซึ่งพระมหินทเถระ สายที่ 9 ได้แสดงแก่ชาวเกาะตัมปปณณทวิป เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยรอยเท้าช้างสูตรเล็ก มีใจความสำคัญเกี่ยวกับร่องรอยของพระตถาคตเหมือนกับร่องรอยเท้าช้าง ธรรมะที่พระตถาคตสั่งเสพเหมือนกับที่ที่ช้างเสียดสี ธรรมะฝ่ายชั่วที่พระตถาคตหักรานเหมือนกับกิ่งไม้ที่ช้างเอางาระ (ม.ม. 12/288/317)

สรุปได้ว่า คณะพระสมณทูตที่ไปประกาศพระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ 3 ได้เลือกแสดงพระสูตร โดยเป็นการสอนให้ตรงกับความสนใจหรือความเชื่อถือของคนพื้นเมือง ซึ่งนับถือโดยมีความกลัวต่อภูษิ

ต่อสิ่งสสารสัตว์หรือมนุษย์ ผิเสื่อน้ำที่มีส่วนสำคัญมากในเรื่องของศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาสนา
ยุคบรรพกาล หรือศาสนาระดับต่ำ ได้สอนให้คนพื้นเมืองมีการสำรวมระวังอายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ ในเมื่อไปเกี่ยวกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ได้สอนคน
พื้นเมืองบางกลุ่มซึ่งไม่เชื่อนรก สวรรค์ ความเวียนว่ายตายเกิด โลกหน้า บิถัมมารตามิบุญคุณ บุญบาปมีจริง
จึงได้ทำความชั่ว ทำให้ได้รับผล เป็นความเดือดร้อนทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ให้เกิดความเชื่อที่ถูกต้อง
ส่วนพระโสมนัสกับพระอุตตระเถระที่ไปประกาศศาสนาในสุวรรณภูมิ ได้สอนคนพื้นเมืองให้ทราบถึง
สัสสตทัญญู หมายถึง ความเห็นว่าเที่ยง และ อุจเจททัญญู ซึ่งหมายถึง ความเห็นว่าขาดสูญ ว่าไม่ทำให้พ้น
จากทุกข์ได้ แต่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทำให้พ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

6. บทสรุป

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนซึ่งรู้จักกันแพร่หลายในหมู่ชาวอินเดีย ชาวลังกา ชาวจีน ชาวตะวันตก และชาวตุรกี
ซึ่งแต่ละชาติเรียกชื่อดินแดนแห่งนี้แตกต่างกันออกไป แต่ล้วนมีความหมายเช่นเดียวกันว่าเป็น “แผ่นดินทอง”
ซึ่งหมายถึง “ดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์” สุวรรณภูมิเป็นดินแดนอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ หรือเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่ขนานด้วยมหาสมุทร 2 แห่ง ได้แก่ มหาสมุทรแปซิฟิก เป็นเส้นทางติดต่อ
ถึงจีนและมหาสมุทรอินเดีย เป็นเส้นทางติดต่อถึงอินเดียและดินแดนอื่น ๆ ทั่วโลก

คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกาย เปตวัตถุ คัมภีร์อรรถกถาชาดก และคัมภีร์ปัญญาสชาดก
ได้กล่าวถึงสุวรรณภูมิว่าเป็นดินแดนที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความมั่งคั่ง
มีสินค้าที่มีค่าหายาก ซึ่งมีผู้คนเดินทางไปทำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า หรือเดินทางออกมาเสี่ยงโชค

คณะพระสมณทูตที่ไปประกาศพระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ 3 ได้เลือกแสดงพระสูตร โดยเป็น
การสอนให้ตรงกับความรู้สึกหรือความเชื่อถือของคนพื้นเมือง ซึ่งนับถือโดยมีความกลัวต่อภูพิช
ต่อสิ่งสสารสัตว์หรือมนุษย์ ผิเสื่อน้ำที่มีส่วนสำคัญมากในเรื่องของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาสนา
ยุคบรรพกาล หรือศาสนาระดับต่ำ ดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นสายที่ 8 ซึ่งนำโดย พระโสมนัส และพระอุตตระเถระ
ได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ คือ เนรมิตเป็นผิเสื่อน้ำให้ใหญ่โต เพื่อทำให้เหนือกว่านางรากษสหรือผิเสื่อน้ำเจ้าถิ่น
จึงทำให้ปราบได้ และได้แสดงพรหมชาลสูตร ซึ่งเกี่ยวกับทัญญู 62 ประการ อันเป็นมิจฉาทัญญู ไม่ใช่ทางให้พ้น
ทุกข์ได้เลย ซึ่งแตกต่างจากคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นอารยธรรมทางปัญญา ที่มีคุณค่าควรแก่การนำไป
ปฏิบัติอีกทางเลือกหนึ่งแก่คนพื้นเมือง ต่อมาเมื่อได้รับศรัทธาความเชื่อจากพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และ
ความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว ทำให้เกิดการผสมผสานดัดแปลงความเชื่อเหล่านั้นให้กลมกลืนกัน

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชมณี. (2547). “สุวรรณภูมิ” ในนิทานนานาชาติ ทำไมสถานที่ในเรื่องมักคือชมพูทวีป-ไม่บอกเวลา. **ศิลปวัฒนธรรม**, 25(5). สืบค้น 24 กันยายน 2563, จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_7919
- ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์. (2546). **สุวรรณภูมิ ดินแดนทองแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- พระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่. (2549). **ปัญญาสชาดก เล่ม 1**. (2549). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). **จารีกอโศก**. กรุงเทพฯ: ผลิตภัณ์.
- พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต. (2553). **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค 1** (สุเทพ พรหมเลิศ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2532). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน.
- วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. (2563). **สุวรรณภูมิ**. สืบค้น 24 กันยายน 2563, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/สุวรรณภูมิ>
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2546, 31 ตุลาคม). สนามบินสุวรรณภูมิ สะท้อนความเป็นมา 3 พันปี ของ "สยามประเทศไทย" ในสุวรรณภูมิ. **มติชนสุดสัปดาห์**, 24(1211), 72.
- หวัง เหว่ยหมิน. (2535). **สถานที่ในเอกสารจีนโบราณที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย**. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- Avienus, R. F. (2012). *Descriptio orbis terrae. III*. United States : Nabu Press.
- Reid, S. (1994). *The Silk and Spice Routes : Inventions and Trade*. Paris : Belita Press.
- Wheatley, P. (1961). *The Golden Khersonese*. Kuala Lumpur : University of Malaya Press.